La castellanització del català

Josep Espunyes

Veure com el català s'afebleix i s'aperdua em preocupa i em dol, però aquí no hi ha més cera que la que crema: com més va, més castellanitzat el fem, tant col·loquialment com literàriament. Els quaranta anys de franquisme que els catalans vam haver de patir –és a dir, quaranta anys de persecució de la nostra llengua, bandejada de la vida pública– ens van fer més mal que no ens pensem. En efecte, al cap de pocs anys d'acabada la guerra, a cada casa i a cada cafè hi havia un aparell de ràdio que només emetia en castellà, i posteriorment, un de televisió que va seguir el mateix patró. Molts catalans van agafar el costum de parlar reiteradament en castellà –ja fos per una idea de bona educació mal entesa davant els castellanoparlants, ja fos per esnobisme, ja fos per acomplexament cultural– i com a conseqüència van anar castellanitzant el català que continuaven parlant de tant en tant. I avui els descendents d'aquells catalans, les noves generacions, el català que parlen –i escriuen– l'aventen castellanitzat. Pitjor, pensen en castellà el català que parlen.

És clar que tampoc no podem dir, tret d'honroses excepcions, que els catalans hàgim fet mans i mànigues a favor de parlar –i escriure– un català mínimament correcte i net, sempre sota l'excusa, de mal pagador, de «a mi no me l'han ensenyat». I quan s'ha pogut ensenyar, de voluntat per a polir-lo tampoc no n'hi ha haguda pas gaire. Sobretot pel que fa al català que avui es parla als mitjans de comunicació audiovisuals catalans, que si no és infame poc se'n falta. I Déu n'hi do, d'altra banda, del que comencem de veure escrit en la premsa catalana. Uns mitjans de comunicació de massa que haurien de divulgar un català ben correcte i que, en canvi, ens el fan arribar fortament embastardit.

Avui sentim, a la ràdio, a la televisió, al carrer, com el català que s'hi parla es va quedant sense pronoms febles. I, de retruc, veiem com el català escrit comença a patir del mateix mal. Els més castigats són, de moment, els pronoms adverbials *hi* i *en*. De fet, quan suprimim un d'aquests pronoms febles de la nostra parla ja no parlem en català, sinó que ho fem amb sintaxi castellana. Quan diem «Ara es posa» per «Ara s'*hi* posa», respecte a una trucada telefònica per a algú de casa o de la feina, la construcció que fem no és la catalana, sinó la castellana. I passa exactament el mateix quan diem «No tinc més» –calc del castellà «No tengo más»– per «No *en* tinc més», quan se'ns demana, per exemple, un caramel del grapat que en teníem i ja no ens en queda cap.

Una castellanització que també afecta fortament la nostra parla, que en pocs anys ha perdut tota una pila de mots i expressions originals considerable. Vegeu tot seguit una cinquantena d'exemples de castellanització del català, una castellanització que de mica en mica va desplaçant, en la parla de la gent jove i de mitjana edat, el català que es parlava a la part baixa de l'Alt Urgell –municipis de Bassella, Oliana i Peramola– quaranta anys enrere:

Acarnissar-se. Avui, força introduït, *ensanyar-se.*
Amarat (o **xop).** Avui, força introduït, *empapat.*
Arrossegar. Avui, força introduït, *arrastrar.*
Avançar (conducció). Avui, molt introduït, *adelantar.*
Bastida. Avui es comença a sentir *andami.*
Ca! (o **I ca!).** Avui, molt introduït, *què va!*
Camió cisterna. Avui, molt introduït, *cuba.*
Caragol. Avui, força introduït, *tornillo.*
Catxa (joc de cartes). Avui, molt introduït, *farol.*
Coll (joc de cartes). Avui, molt introduït, *pal* (o *palo*).
Com més aviat millor. Avui es comença a sentir *quant abans millor.*
Crossa. Avui es comença a sentir *muleta.*
Embolic. Avui, molt introduït, *lio.*
Endemà, l'. Avui, força introduït, *el dia següent.*
Envà. Avui es comença a sentir *tabic.*
Esbrinar (o **escatir).** Avui es comença a sentir *averiguar.*
Escapçar (joc de cartes). Avui, força introduït, *tallar.*
Escombraries. Avui, força introduït, *bassura.*
Espurna (o **guspira).** Avui, força introduït, *xispa.*
Esquellots (o **esquellotada).** Avui es comença a sentir *cassolada.*
Esquena a, d'. Avui, força introduït, *d'esquenes a.*
Estritllar-se (el cel). Avui, molt introduït, *despejar-se.*
Fer l'efecte. Avui, força introduït, *donar* (o *tenir*) *la impressió.*
Fer la sensació. Avui, força introduït, *donar la sensació.*
Fer los ulls grossos. Avui, força introduït, *fer la vista grossa.*
Fer por. Avui es comença a sentir *donar por.*
Fer vergonya. Avui es comença sentir *donar vergonya.*
Filferro. Avui, força introduït, *alambre.*
Furgar. Avui, força introduït, *escarbar.*
Greix. Avui, molt introduït, *grassa.*
Haver de. Avui, força introduït, *tenir que.*
Ja n'hi ha prou! Avui es comença a sentir *ja és suficient!*
Llepar-se'n els dits. Avui, força introduït, *xupar-se'n els dits.*
Llevadora. Avui, força introduït, *comadrona.*
Migdiada. Avui es comença a sentir *siesta.*

Netejar. Avui, força introduït, *llimpiar.*

Per xamba. Avui, força introduït, *per xiripa*.

Pinxo. Avui, molt introduït, *xulo.*

Porc fer. Avui, molt introduït, *jabalí.*

Postres, les. Avui, força introduït, *el postre*.

Prestatgeria. Avui, força introduït, *estanteria*.

Puntada (o **puntada de peu,** o **cop de peu).** Avui, força introduït, *patada*.

Raig. Avui es comença a sentir *xorro.*

Rasa (construcció). Avui, força introduït, *sanja*.

Raspallet (o **raspall) de les dents.** Avui, força introduït, *raspall de dents*.

Ravenxina. Avui, molt introduït, *rabieta*.

Retrunyir. Avui, força introduït, *retumbar.*

Sostre (o **entrebol).** Avui, força introduït, *tetxo.*

Tanca. Avui, força introduït, *valla*.

Tirar a terra (o **ensorrar**, o **abatre).** Avui, força introduït, *derrumbar.*

Tornavís. Avui es comença a sentir *destornillador.*

Ventresca (del porc). Avui, força introduït, *panxeta*.

Volandera. Avui, força introduït, *arandela*.

Ximximejar (o **plovisquejar).** Avui, força introduït, *fer un xirimiri*.

Xingar (o **catxar).** Avui, molt introduït, *follar.*

Això, d'una banda. De l'altra, la gran riquesa del català que parlaven els nostres avantpassats alt-urgellencs es va desfent com la neu del Cadí al bat del sol de primavera: el mot català se substitueix pel mot castellà equivalent o amb valor semblant –això sí, ben correcte en català–, però amb pèrdua, gairebé sempre, d'aquella deliciosa descripció i concreció que regala la llengua genuïna. Vegeu-ne uns quants exemples:

Abatanar (o **ataconar**, o **bleir**, o **estovar**, o **estossinar).** Apallissar. «El va abatanar fins que lo cor li va dir prou.» Avui, *pegar.*

Agarrar. Fer presa, agafar fort. «El va agarrar pel coll i el va tirar a terra amb una revolada.» Avui, *agafar.*

Al ras. A camp ras. «Aquella nit vam dormir al ras.» Avui, *a la intempèrie.*

Amatonar-se. Prendre's. «La llet, amb la calor s'amatona.» Avui, *quallar.*

Apeixar. Nodrir. «Prou que es veu, que de petit el van apeixar bé.» Avui, *alimentar.*

Aplacar. Apaivagar, mitigar. «Si vols aplacar la set, beu aigua, és la beguda més natural.» Avui, *calmar.*

Arrullar. Llançar cap avall, estimbar. «La pedra, la van arrullar pel pendent.» Avui, *tirar.*

Asclar. Esberlar, partir. «D'un cop de barra li van asclar lo cap.» Avui, *obrir.*

Atalaiar. Contemplar, observar. «En un dia clar, des de Cortiuda s'atalaia la muntanya de Montserrat.» Avui, *veure.*

Ataubar. Estamordir. «Aquesta malaltia m'atauba.» Avui, *atordir.*

Atènyer. Abastar. «Marcel, em pots atènyer lo plat, si et plau?» Avui, *agafar.*

Cercar. Anar a recollir quelcom i portar-ho a un altre lloc. «Vés a cercar un parell d'enciams a l'hort i porta'ls a cal Boixet, que s'han quedat sense.» Avui, *buscar.*

Cercenejar. Remoure o remenar cercant alguna cosa; en sentit figurat, tafanejar, xafardejar. «No hi cercenejos més, a l'armari. Si lo mitjó hi fos, ja l'haurís trobat», «Què hi cercenejaves, ahir, a la barraca del Borda?» Avui, *buscar.*

Cloure. Aclucar. «Fa dues nits que no cloc los ulls». Avui, *tancar.* (Les ferides també es *tanquen*, ja no es *clouen*.)

Coixinera. Bossa per a usos domèstics. «Quina memòria! Vinc al forn a buscar pa i em dixo la coixinera a casa.» Avui, *bossa*.

Davallada. Camí, indret, per on hom davalla. «Després del serradell de Rombau, ve una davallada molt forta.» Avui, *baixada*.

Empaitar. Encalçar, seguir. «Los gossos van empaitar lo porc fer fins al peu del Corb.» Avui, *perseguir.*

Enraonar. Fer-la petar, xerrar. «Enraona amb tothom, no fa diferències.» Avui, *parlar.*

Ensamascar. Empastifar. «Li va caure lo pot, mentre pintava la finestra, i es va ensamascar la granota de pintura.» Avui, *embrutar.*

Entimparar. Apuntalar, afermar. «Si no l'entimpares, aquesta rama, qualsevol dia s'esqueixarà. Aguanta massa fruita.» Avui, *assegurar.*

Enxampar. Atrapar. «El van enxampar robant.» Avui, *agafar.*

Esbotzar. Obrir violentament, rebentar. «Va haver d'esbotzar la reixa amb un cop de mall.» Avui, *trencar.*

Espinyegar (o **escotxejar).** Cantar la perdiu. «Aquest matí, les perdius espinyegaven cap al cantó de Nerola.» Avui, *cantar.*

Espoltir. Reduir a bocins, esmicolar. «Amb lo curro nou, les aulives s'espoltixen més bé i en surt més oli.» Avui, *triturar.*

Estantullar. Sacsejar, fer moure. «Haví plogut. I al passar per sota del til·ler, lo Joan el va estantullar: vam quedar xops.» «La galleda no l'omplos del tot, que si l'estantulles pots vessar la llet.» Avui, *agitar.*

Fimbrejar. Tremolar. «No saltos, que les bigues de l'entrebol fimbregen.» Avui, *vibrar.*

Gruar (o **delir).** Desitjar vivament. «Au, dóna-li lo bombó i no el faços gruar més.» Avui, *patir.*

Maimó. Calmós, parsimoniós. «És maimó de mena. Con los altres fan les postres, ell encara passa al primer plat.» Avui, *tranquil.*

Malxipat. Desendreçat. «Me'n vai a arreglar lo despatx. El tinc ben malxipat.» Avui, *desordenat.*

Mancar. No tenir. «Amb aquest joc no en podiva fer, de botifarra. Com a mínim, em mancava un as.» Avui, *faltar.*

Mena. Classe, espècie. «Una mena de fesols de pell prima.» Avui, *tipus* (o *tipo*).

Mendicar. Pidolar. «Lo Peret sempre mendica tabac.» Avui, *demanar.*

Menester (o **caldre).** Fer falta. «Si n'has de menester més (o si te'n cal més), de llavor, em penso que lo Ton en té.» Avui, *necessitar.*

Per molts anys! Felicitació. «En fas trenta, oi? Per molts anys, doncs!» Avui, *felicitats.*

Pilona. Construcció, més que res de ferro, que aguanta els conductors d'una línia aèria d'alta tensió. «A la línia nova, les pilones que hi posen fan dotze metres d'alçada.» Avui, *torre.*

Prendre (o **posar).** Agafar. «Con neva, si la terra és molla, la neu triga més a prendre.» Avui, *quallar.*

Recensar. Afanyar-se, atrafegar-se treballant. «Sigo a l'hivern, sigo a l'istiu, lo Pau no recensa.» Avui, *no parar.*

Retomb. Recolzada. «Als Palaus, lo torrent fa un retomb molt pronunciat.» Avui, *meandre.*

Rubinós. Tèrbol. «Cap amunt ha plogut. Lo Segre baixa rubinós.» Avui, *brut.*

Ruc. Somer, ase. «Com més gran es fa, més ruc es torna.» Avui, *burro* (o *borrico*).

Sarrambori (o **saragata,** o **temperi,** o **terrabastall,** o **xivarri).** Crits, soroll fora mida. «Amb aquest sarrambori, qui vols que dormo!» Avui, *sarau* (o *jaleo*).

Tatullejar. Encantar-se, badoquejar. «Vinga, home, que si vas tatullejant així hi arribarem a misses dites.» Avui, *entretenir-se.*

Tesar. Tibar. «Aquesta sirga s'ha de tesar més, que no fasso tanta panxa.» Avui, *tensar.*

Trascolar. Emborratxar-se, engatar-se. «D'ençà que no té dona, cada dia trascola.» Avui, *beure.*

Travanejar. Tentinejar. «Haví trascolat força. Con va sortir del cafè travanejava i tot.» Avui, *vacil·lar.*

Triar. Seleccionar, elegir. «Les pomes, tria-les madures.» Avui, *escollir.*

Trumfo (o **trumfa).** Tubercle. «Los trumfos rostits m'agraden molt». Avui, *patata.*

Xafallejar. Parlar fent interrupcions, balbucejant, no treure's les paraules de la boca. «Segons com costa d'entendre'l, xafalleja.» Avui, *tartamudejar.*

Estic amb el periodista i comunicador Josep M. Puyal quan, en ser investit doctor *honoris causa* per la Universitat Rovira i Virgili, critica la incorrecció lingüística de la immensa majoria dels nostres personatges públics i els avisa: «O ens arremanguem o perdrem la llengua.» ◆

Llengua nacional

Llengua Nacional

DADES PERSONALS:

Nom Cognoms

Adreça

Codi postal Població Comarca

Telèfon Adreça electrònica

Se subscriu a la revista trimestral LLENGUA NACIONAL pel període d'un any, prorrogable, si no hi ha ordre en contra, amb un import de:

❑ 45 € = soci protector ❑ 30 € = soci numerari ❑ 20 € = subscriptor regular

FORMES DE PAGAMENT:

❑ ingrés directe: 2013 0088 69 0200522492 (Caixa de Catalunya)

❑ banc: Entitat |__|__|__|__| Oficina |__|__|__|__| Control |__|__| Núm. compte |__|__|__|__|__|__|__|__|__|__|

Adreceu aquesta butlleta a:

Associació Llengua Nacional / Bústia postal 24057 / 08080 Barcelona

Telèfon: 93 456 88 79 — a/e: llengua@llenguanacional.cat